

Pobresa i desigualtats socials a la Catalunya del segle XXI

Sònia Guerra

Què passa si incorporem als nostres càlculs de productivitat, eficiència o benestar la diferència entre una almoina humiliant i una prestació de dret a llei, Tony Judt⁸

1. Canvi d'època⁹ i nous perfils de pobresa

Quan el 15 de setembre de 2008 el banc d'inversió nord-americà Lehman Brothers va fer fallida, el que en un principi semblava una crisi del sistema americà es convertí en el preludi no només d'una(es) crisi(s) global(s) i globalitzada(es) del món occidental,¹⁰ sinó també un exemple clar del canvi d'època que s'està produint. A l'Estat espanyol, el segon país més endeutat del món,¹¹ aquesta crisi s'ha agreujat per l'increment de l'atur, provocat per la dependència econòmica amb el sector de la construcció, el que obliga a situar en el centre de l'agenda política, la necessitat de fer un canvi real del model productiu, i per tant també del reproductiu.¹²

Aquest canvi d'època mostra transformacions importants en diferents àmbits (econòmic, financer, polític, social, cultural, etc.); també en el concepte i la dimensió de la pobresa. Afirmar Peter Townsend que "són pobres aquelles persones, famílies i grups els recursos (econòmics, socials i culturals) dels quals són tan limitats que els exclouen del nivell de vida que es considera acceptable en la societat en què viuen"¹³. Així doncs, la pobresa no es limita a la privació monetària, sinó que implica també la privació material que impedeix a les persones participar a la societat en què viuen. En aquest sentit, l'any 2009, la Unió Europea va definir l'indicador AROPE (At Risk Of Poverty and/ or Exclusion), el qual introduïa, apart de la renda de les persones que viuen en la mateixa llar,¹⁴ i la intensitat de treball,¹⁵ una sèrie d'ítems, la privació dels quals situava a les persones i/o famílies en situació de pobresa.¹⁶

⁸ Judt, Tony, *El món no se'n surt. Un tractat sobre els malestans del present*, Barcelona, La Magrana, 2010, p. 141.

⁹ El concepte "canvi d'època" és del catedràtic de Ciència Política, Joan Subirats.

¹⁰ Sobre les distorsions entre mercat globalitzat i estat no globalitzat, veure: Majó, Joan, *No m'ho crec. Entendre la crisi per comprendre el món que ens espera*, Barcelona, La Magrana, 2009, p. 64

¹¹ Majó, Joan, *op. cit.*, p. 27

¹² En aquests moments ja es poden destacar avenços significatius tant en el procés de terciarització, com en el nombre de dones que han passat a ser les sustentadores principals de les llars, les quals han passat del 16 al 27%. Veure: IERMB, 2013. Les dades de l'EPA mostren que des de l'inici de la crisi s'ha passat dels 4,51 milions de dones dedicades a "sus labores" als 3,55 actuals. Davant d'aquesta reducció, els homes dedicats a "labores del hogar" s'han incrementat en un 31%. El País, 25 d'agost de 2013.

¹³ Citat a IERMB, *L'impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya*, 2013, p. 65.

¹⁴ La Comissió Europea estableix que per no estar en risc de pobresa, la renda ha de ser superior al 60% de la renda mitjana equivalent.

¹⁵ Mesura la relació entre el nombre de persones per llar en edat de treballar i les que efectivament ho fan.

¹⁶ Pagar el lloguer o una lletra, i mantenir la casa adequadament calenta; afrontar despeses imprevistes, un dinar de carn, pollastre o peix (o els seus equivalents vegetarians) com a mínim 3 vegades per setmana; pagar unes vacances almenys una setmana a l'any, un cotxe, una rentadora, un televisor en color, un telèfon (fix o mòbil). La privació de 3 d'aquests ítems es considera privació material, i la de 4 privació material severa.

2. Increment de la pobresa i les desigualtats a Catalunya

En el cas català, i tenint en compte les variables de la Comissió Europea, en el període transcorregut entre 2006 i 2011 s'ha produït un "increment més que notable tant de la privació material, que ha passat a afectar del 7,5% al 21,6% de la població catalana, com de la privació material severa, que ha passat del 2,9% al 8,2%".¹⁷ Els principals perjudicats d'aquest increment de la pobresa són dos segments de població. Per una banda, els que abans de la crisi ja vivien una situació de pobresa, que han passat a ser més pobres (el percentatge de població en risc de pobresa extrema va passar del 3,6% l'any 2008, al 7,7% al 2011)¹⁸, i per l'altra, moltes persones que fins al 2008 havien estat considerades classes mitjanes, que han passat a incrementar les llistes de l'atur i les sales d'espera dels serveis socials municipals.¹⁹ Són els coneguts com *nous pobres*.²⁰

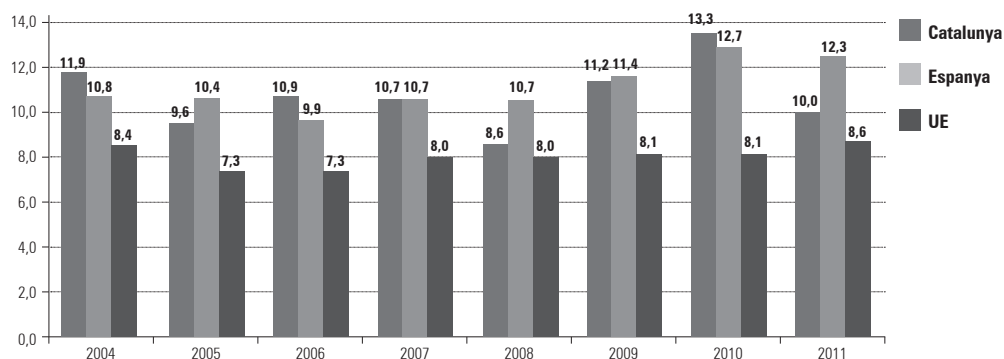
La taxa de risc a la pobresa en el treball

Evolució treballadors/es pobres de Catalunya

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Catalunya	11,9	9,6	10,9	10,7	8,6	11,2	13,3	10,0
Espanya	10,8	10,4	9,9	10,7	10,7	11,4	12,7	12,3
UE	8,4	7,3	7,3	8,0	8,0	8,1	8,1	8,6

Font: IDESCAT. Generalitat de Catalunya

Evolució taxa de risc a la pobresa en el treball. 2004-2011

¹⁷ IERMB, 2013

¹⁸ IERMB, 2013

¹⁹ Això ha estat degut a que "han estat els administratius qualificats, els professionals i directius de rang mitjà, junt amb els treballadors autònoms i els petits empresaris qui amb més intensitat ha abandonat els estrats superiors de renda on es situaven al 2006 per caure, molts d'ells, en situació de pobresa", IERMB, p.82.

²⁰ Els *nous pobres* de 2011, malauradament en molts casos, s'han perpetuat en la seva "nova" condició degut a què s'han convertit en aturats de llarga durada que han deixat de percebre prestacions contributives, i que, fins i tot, han estat exclosos, com es veurà més endavant, de la Renda Mínima d'Inserció (RMI). Pel concepte "nou pobre", veure Bauman, Zygmunt, *Trabajo, consumismo y nuevos pobres*, Barcelona, Gedisa, 2003. Així mateix, s'ha d'assenyalar que disposar de treball no és sinònim de no estar en perill de patir una situació de pobresa. De fet, el 14% de catalans i catalanes són considerats pobres malgrat disposar de treball.

El principal motiu pel qual les persones que abans de la recessió econòmica eren considerades classes mitjanes, ara han passat a incrementar el segment de la pobresa el trobem, sense dubte, en la **desocupació**.²¹ A Catalunya l'índex d'atur és del 22,84%²², només 3,14 punts inferior al de l'Estat espanyol (25,98%) i gairebé 4 punts inferior al de Grècia (27,8%)²³. Aquest fet, juntament amb l'increment dels aturats de llarga durada, que han passat del 30% (2006) al 58,1% (2011), i a un sistema de protecció davant l'atur que està deixant a moltes famílies sense cap renda (el 2006, 139.000 catalans/es no rebien cap tipus de prestació, el 2011 ja són 469.000 les persones sense cap tipus d'ingrés), ha provocat que moltes llars no puguin fer front al segon factor causant de la pobresa al nostre país: els **deutes per habitatge**.

Les dades del Consell General del Poder Judicial mostren que 6.789 de les 58.241 execucions hipotecàries realitzades a l'Estat espanyol l'any 2011 es van produir a Catalunya (1.300 més que el 2009). Així mateix, l'any 2011, el 15,5% dels catalans/es tenien endarreriments en el pagament de rebuts relacionats amb l'adquisició i/o el manteniment de l'habitatge, enfront del 5,5% de 2006. Paral·lelament, mentre que l'any 2006, el 5,3% de la població catalana manifestava dificultats per mantenir l'habitatge a una temperatura adient; l'any 2011, aquest percentatge s'incrementava fins el 12,7%. És el que es coneix com a **pobresa energètica**.²⁴ L'augment d'aquesta privació està relacionat amb "el descens de les rendes familiars, amb l'escalada de preus de l'energia i amb la qualitat dels habitatges, sobretot, pel que fa a l'eficiència energètica d'aquests".²⁵

Però tornem als dos principals factors generadors de pobresa: **atur i deutes per habitatge**. La suma d'ambdós ha provocat que el 20,4% de la població catalana visqui sota el llindar de la pobresa.²⁶ Percentatge que s'incrementa al 26,4% dels menors de 16 anys,²⁷ i al 25,1% dels majors de 65 anys. Curiosament, aquest darrer grup d'edat, malgrat que presenta un percentatge més alt que la mitjana de risc de pobresa, és el que, en molts casos, sustenta, mitjançant les pensions, a membres de diferents generacions de les seves famílies.²⁸ També als infants. No és intrascendent que en els darrers temps s'hagi situat en el centre de l'agenda política i mediàtica la malnutrició i la desnutrició dels infants catalans. El Síndic de Greuges denunciava, l'estiu de 2013, que l'Institut Català de la Salut havia detectat 751 infants menors de setze anys amb codis diagnòstics relacionats amb la pobresa i la desnutrició infantil, amb una edat mitjana de quatre anys (una quarta part menors d'un any).²⁹ Sens dubte, aquesta situació està intrínsecament relacionada amb l'actual crisi econòmica. L'any 2011, el 3,2% de la població catalana manifestava impossibilitat de poder ingerir la quantitat de proteïnes setmanal considerada necessària, mentre que els darrers anys de creixement econòmic la problemàtica afectava tan sols l'1,8% de la població.³⁰

²¹ "L'atur massiu que es veia abans com a patologia d'economies mal gestionades- comença a semblar un tret endèmic de les societats avançades". Judt, Tony, *op.cit.*, p.147

²² EPA, tercer trimestre 2013.

²³ ELSTAT, octubre 2013

²⁴ La pobresa energètica té un impacte negatiu en la salut de la població més vulnerable, com els infants, la gent gran o els malalts crònics.

²⁵ Tirado, S., López, J.L., Martín, P., *Pobresa energètica en España. Potencial de generació de empleo derivado de la rehabilitación energética de viviendas*, Madrid, Asociación de Ciencias Ambientales, 2012. Citat a: IERMB, 2013, p. 66.

²⁶ INE. Aquest risc és especialment prevalent entre les famílies nombroses (47,5%) i entre les monoparentals (46,6%)

²⁷ Amb un creixement de quasi nou punts percentuals respecte de l'any 2008 (17,6%). En valors absoluts, hi ha més de 325.000 infants menors de setze anys que experimenten aquest risc, 123.000 més que abans de la crisi. Veure: Síndic de Greuges, *Informe sobre la malnutrició infantil a Catalunya*. Segons l'INE, 1 de cada 4 menors catalans és pobre.

²⁸ 422.000 famílies espanyoles viuen dels ingressos dels avis (Consell Econòmic i Social). En aquest sentit, s'haurà d'analitzar l'impacte que tindrà per aquestes famílies, la reforma del sistema de pensions. En general, com denuncia Càritas, les retallades, unides a l'índex d'atur, "están produciendo una sobrecarga en la función protectora de la familia generando situaciones de desbordamiento y de mayor vulnerabilidad", Càritas, *VIII Informe del Observatorio de la Realidad Social*, Octubre de 2013.

²⁹ Síndic de Greuges, *Informe sobre la malnutrició infantil a Catalunya*, p.9.

³⁰ IERMB, 2013

3. La resposta de les institucions i l'impacte de les reduccions pressupostàries

Fins el moment hem analitzat l'impacte de la crisi econòmica a les llars catalanes o, el que és el mateix, l'impacte de la crisi en les economies domèstiques de les llars catalanes. Hem pogut comprovar com la crisi ha tingut un impacte notable en l'increment de les inequitats, i com s'ha produït una polarització en la distribució de la renda, resultat d'un augment de la desigualtat entre les classes socials. Però el context econòmic també ha tingut impacte en la crisi pressupostària de l'Estat espanyol i del Govern de la Generalitat. Totes dues institucions, en el marc del Pla d'estabilitat, han hagut de retallar els seus pressupostos. Malauradament, en ambdós casos les polítiques socials no han estat prioritzades, fet que ha tingut un impacte directe en les famílies en situació de pobresa. En aquest apartat analitzem l'impacte de les reduccions pressupostàries en la Renda Mínima d'Inserció (RMI), les beques menjador, i la distribució d'aliments.

- **RMI:** prestació econòmica de competència autonòmica adreçada a persones i/o famílies que no disposen dels mitjans econòmics suficients per atendre les necessitats essencials de la vida quotidiana. Aquesta prestació es va incrementar de manera considerable a partir de 2009, a mesura que la crisi avançava, l'atur s'incrementava, i les prestacions contributives s'esgotaven. Així, es passà dels 22.068 perceptors el 2009 a 30.284 el 2010.³¹

Aquest increment més que notable, resultat del context socio-econòmic vigent, és frenat pel Govern català l'estiu de 2011. La Generalitat decideix, mitjançant el Decret 384/2011, de 30 d'agost, de desplegament de la Llei 10/1997, de 3 de juliol, de la renda mínima d'inserció, redefinir la RMI com una ajuda enlloc de com un dret, establir un topall màxim de 18.000 preceptors, retallar tant la dotació pressupostària, la qual passa de 170.468.717 € (2011) a 129.979.299 € (2012),³² com la prestació econòmica mitjana per expedient, la qual passa de 480,25 € (2009) a 468,43 € (2012).³³

Evolució històrica de la prestació econòmica de la renda mínima d'inserció (RMI) a Catalunya 2003-2012

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Import										
executat	54.177.714	59.320.971	62.108.847	64.109.438	71.755.813	76.322.337	109.463.419	159.795.419	170.468.717	129.979.299

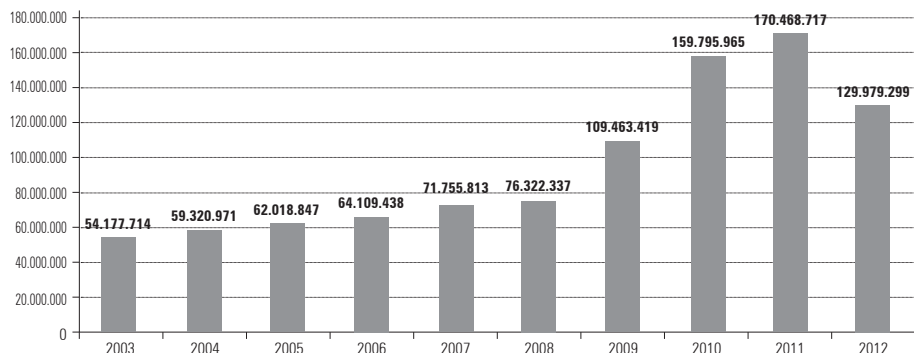
Font: Direcció General d'Economia Social i Cooperativa i treball Autònom. Departament d'Empresa i Ocupació. Generalitat de Catalunya

³¹ Observatori d'Empresa i Ocupació, *Renda Mínima d'Inserció i ajuts a la contractació i autoocupació de persones destinàries de l'RMI*, 2013.

³² Observatori d'Empresa i Ocupació, *Renda Mínima d'Inserció i ajuts a la contractació i autoocupació de persones destinàries de l'RMI*, 2013. La Generalitat havia aprovat un pressupost inicial per aquest concepte de 100.000 €, però finalment va haver d'ampliar la partida pressupostària fins als 129.979.299 €. Enguany, amb l'escenari de pròrroga pressupostària per 2013, el dubte està en si la partida conservarà el pressupost inicial o l'executat, essent en ambdós casos inferior a les necessitats del país.

³³ Observatori d'Empresa i Ocupació, *Renda Mínima d'Inserció i ajuts a la contractació i autoocupació de persones destinàries de l'RMI*, 2010 i 2013. Així doncs, la mensualitat mitjana de les llars beneficiàries de RMI disminueix en 12 €, mentre que l'IPC acumulat entre setembre de 2009 i setembre de 2013 s'ha incrementat en un 10,4%.

Import Executat RMI. 2003-2012

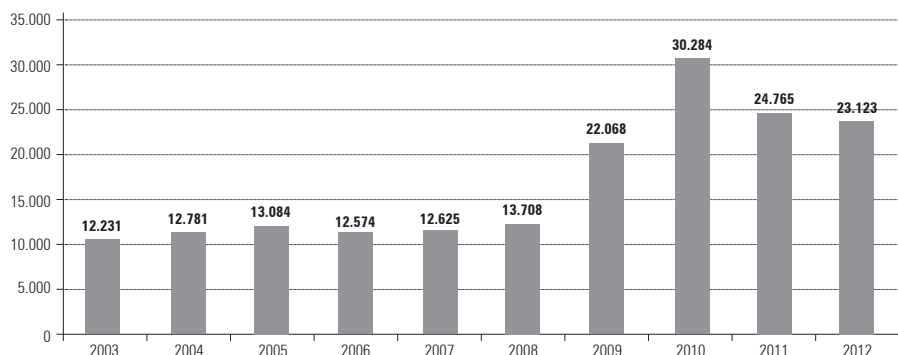
Com a resultat d' aquesta decisió política, els RMI vigents es redueixen dels 30.284 expedients de l'any 2010 als 24.765 de 2011, i als 23.123 de 2012³⁴. Així doncs, de 2010 a 2012, els titulars de la RMI s'han reduït en un 23,6%³⁵; paradoxalment, aquesta reducció ha anat acompanyada d'un augment en la ràtio de població aturada sense subsidi ni prestació.

Evolució històrica de la prestació econòmica de la renda mínima d'inserció (RMI) a Catalunya 2003-2012

Núm.	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Expedients Vigents	12.231	12.781	13.084	12.574	12.625	13.708	22.068	30.284	24.765	23.123

Font: Direcció General d'Economia Social i Cooperativa i treball Autònom. Departament d'Empresa i Ocupació. Generalitat de Catalunya

Import Executat RMI. 2003-2012

³⁴ Observatori d'Empresa i Ocupació, *Renda Mínima d'Inserció i ajuts a la contractació i autoocupació de persones destinatàries de l'RMI*, 2013.

³⁵ La reforma exclou a les persones que només presentin una problemàtica laboral, i que no requereixin cap tipus d'intervenció social i continuada; i estableix que la quantitat màxima a percebre és el SMI (641,40 €).

- **Beques menjador:** prestació econòmica de competència autonòmica, que fomenta l'accés al servei de menjador de l'alumnat amb insuficients recursos econòmics. Aquests ajuts són un instrument bàsic per combatre la malnutrició infantil, perquè assegurin l'únic àpat diari de molts infants. Les dades presentades pel Síndic de Greuges mostren que hi ha més de 250.000 infants en situació de pobresa, més de 200.000 que resideixen en llars amb dificultat per arribar a fi de mes o en llars amb privació material moderada, més de 150.000 que resideixen en llars amb ingressos inferiors a 14.000 euros i més de 100.000 que pateixen una situació de privació material severa. Malgrat l'increment de la vulnerabilitat econòmica, només 63.659 alumnes disposen d'ajuts de menjador escolar, els quals han decrescut del 35% del curs 2008/2009 al 24% del curs 2012/2013.³⁶

- **Distribució d'aliments:** prestació implementada per algunes entitats del tercer sector que, mitjançant diferents fórmules de distribució d'aliments, cobreixen les necessitats alimentàries de les famílies més necessitades. Només l'any 2011 la Fundació Banc d'Aliments de Barcelona va atendre 114.836 persones. Malgrat que la Fundació es coordina amb les entitats del tercer sector distribuïdores d'aliments, en la majoria d'ocasions no es treballa en xarxa amb els serveis socials municipals, el que provoca descoordinacions, duplicitats, rumorologia, etc.

El Govern de la Generalitat va impulsar, el juliol de 2012, la Taula de Distribució Solidària d'Aliments,³⁷ amb l'objectiu de coordinar les actuacions dels diferents agents i millorar els circuits de distribució dels aliments entre les famílies socialment més desfavorides.

4. Noves propostes per a noves situacions. Propostes de futur

Les dades mostrades fins el moment ens confirmen que la situació ha canviat. Estem enfront d'una situació d'emergència nacional, que necessita respostes precises i contundents per part dels governs. L'elevat índex d'aturats de llarga durada que han esgotat les prestacions contributives, així com l'elevat nombre de llars que no tenen cap tipus d'ingrés, obliga a plantejar noves polítiques que donin resposta a les noves situacions generades per la crisi. A continuació s'assenyalen algunes propostes:

- La lluita contra la pobresa ha de ser la prioritat de la Generalitat de Catalunya, sigui quin sigui el Govern.
- Impulsar la Renda Garantida Ciutadana, tal i com recull l'article 24.3 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, aprovat l'any 2006:³⁸ "les persones o les famílies que es troben en situació de pobresa tenen dret a accedir a una renda garantida de ciutadania que els assegurí els mínims d'una vida digna, d'acord amb les condicions que legalment s'estableixen".

³⁶ Això ha succeït degut a que el curs 2012-2013, la Generalitat va destinar 29,4 milions d'euros a beques menjador, i va suprimir la partida pressupostària extraordinària de 15 milions d'euros aprovada l'any 2009, arran de la crisi econòmica. Pel curs 2013-2014, la Generalitat ha anunciat destinar 34 milions d'euros a beques menjador (5,6 milions més que el curs passat). Malauradament, els criteris de selecció s'han ampliat i endurit tant que, en molts casos, les famílies més necessitades no han pogut accedir a aquests ajuts, el que, sense dubte, tindrà un impacte a curt termini en els pressupostos dels serveis socials municipals.

³⁷ Aquesta taula està integrada per les entitats productores d'aliments (Unió de Pagesos i Federació de Cooperatives Agràries de Catalunya), les organitzacions empresarials distribuïdores d'aliments (PIMEC i Consell d'Empreses Distribuïdores d'Alimentació de Catalunya), les entitats del tercer sector distribuïdores d'aliments (fundacions dels bancs d'aliments, Creu Roja i Càritas Catalunya), les entitats municipalistes (Federació de Municipis de Catalunya i Associació Catalana de Municipis) i altres organismes afectats (Coordinadora d'Usuaris de la Sanitat, Agència de Seguretat Alimentària i Agència Catalana de Residus).

³⁸ L'Estatut de Catalunya, de 2006, va ser aprovat pels vots a favor de PSC, ICV-EA, ERC i CiU.

- Reformar la Renda Mínima d'Inserció per a que doni resposta a les noves necessitats creades degut a la situació de crisi perllongada com, per exemple, els i les aturades de llarga durada, i donar així resposta a l'article 25 de l'Estatut de Catalunya.³⁹
- Establir el Salari Mínim Interprofessional com la quantitat mínima a percebre, tant en les pensions contributives com en les no contributives.
- Mantenir la cotització a la Seguretat Social d'aquelles persones, sobretot dones que, a l'àmbit privat, exerceixen funcions de cuidadores no professionals (*Ley 39/2006, de Promoción de la Autonomía Personal y Atención a la Dependencia*).
- Complir amb l'article 47 de la Constitució Espanyola i l'article 26 de l'Estatut de Catalunya, sobre el dret a l'habitatge, mitjançant la dació en pagament, i la creació d'una bossa de lloguer social amb les actuals habitatges buits titularitat de les entitats financeres.
- Pactar amb les diferents empreses de subministraments l'obligatorietat de mantenir els serveis bàsics d'energia i aigua a totes les llars catalanes.
- Assegurar la ingesta de tres àpats diaris pels infants mitjançant l'adequació de les partides pressupostàries de beques menjador i RMI a la realitat actual del país, evitant casos tant de malnutrició com de desnutrició infantil.
- Adaptar el barem i concessió d'ajuts de menjador escolar a la realitat actual, tenint en compte criteris comuns, que evitin l'actual situació d'inequitat territorial.
- Establir criteris comuns de distribució alimentària a la globalitat territorial, mitjançant la coordinació dels serveis socials municipals.
- Regular, mitjançant el clausulat social, la provisió de determinats llocs de treball, a la contractació pública, per tal que siguin ocupats per persones incloses en col·lectius de risc d'exclusió social.

En definitiva, el que la societat de la Catalunya del segle XXI necessita és adequar els pressupostos dels diferents nivells governamentals a la situació de crisi que estan vivint i patint moltes persones i famílies, i recordar, per tant, que **el pressupost és un instrument polític, i que dels i les polítiques depèn on se situa el focus a la seva acció de govern, i en funció d'aquest diferenciar entre una almoina humiliant i una prestació de dret.**

3. Bibliografia

- Bauman, Zygmunt, *Trabajo, consumismo y nuevos pobres*, Barcelona, Gedisa, 2003.
- Cáritas, *VIII Informe del Observatorio de la Realidad Social*, Octubre de 2013.
- IRMB, *L'impacte social de la crisi a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a Catalunya 2013*.
- Judt, Tony, *El món no se'n surt*. Un tractat sobre els malestars del present. La Magrana, 2010
- Majó, Joan, *No m'ho crec*. Entendre la crisi per comprendre el móns que ens espera, Barcelona. La Magrana 2009.
- Observatori d'Empresa i Ocupació, Renda Mínima d'Inserció i ajuts a la contractació i autoocupació de persones destinatàries de l'RMI
- Síndic de Greuges, *Informe sobre la malnutrició infantil*, 2013

³⁹ "Les persones excloses del mercat de treball perquè no han pogut accedir-hi o reinserir-s'hi i que no disposen de mitjans de subsistència propis tenen dret a percebre prestacions i recursos no contributius de caràcter pal·liatiu, en els termes que estableixen les lleis."